

**BARZ ՏԵՂԱՆՎԱՆԱՀԻՄՔԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՎ
ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ
(ԻՐԱՆԻ ԻՍՖԱՀԱՆ ՆԱՀԱՆԳԻ ՏԵՂԱՆՎԱՆԱԿԱՆ
ՆՅՈՒԹԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ)**

Բանալի բառեր (Keywords). *Իրան, Իսֆահան, տեղանուն, տեղանվանահիմք, տեղանվանակերպ ածանց, ծագում, իմաստ, նախածն, հնավանդ, պաշտամունքային լիցք*

Իրանի Իսֆահան նահանգը այս երկրի հնագույն օրրաններից մեկն է, որը դեռևս կրում է երբեմնի Մարաստանի էթնոլեզվական բնութագիրը: Այս տարածքի հնավանդությունն ու իրանականությունը արտացոլվում են մասնավորապես տեղանուններում, որոնք մշակութային տեղեկության կրողներն ու պահպանողներն են: Այս հատկանուններում իմաստային հիմնական լիցքն արտահայտվում է հիմքակազմիչ բաղադրիչներում, որոնք Իսֆահանի բնականուններում առանձնանում են հատկապես իրենց նախնական բնութիվ: Ներքոքերչյալ տեղանվանհիմքը մաս է կազմում այն հնամենի բառապաշարի, որը գերիշխող է Իսֆահան նահանգի տեղանվանական համակարգում¹:

Barz - տեղանուններում «բարձրադիր, լեռնային» նշանակությամբ միավորը Իրանի Իսֆահան նահանգի բնականուններում հանդիպող տեղանվանահիմքերից է, որը ծագում է հին իր. **barza-* «բարձր» նախածնից, հմմտ.՝ ավ. *Bərəzant*, *barezō* «բարձունք»², պրսկ. *boland* և հանդես է գալիս առան-

¹ Սույն հոդվածում քննարկվող տեղանվանական նյութը տողերիս հեղինակը հավաքագրել է 2009-2011թթ. ամառային ամիսներին Իսֆահան նահանգում կատարած դաշտային աշխատանքների ընթացքում:

² Bartholomae Chr., Altiranisches Wörterbuch, Strassburg, 1904, pp. 959-960.

ձին գործածությամբ և տեղանվանակերտ ցուցիչների հետ: Այս միավորը հատկանվանագիտության մյուս բաժնում՝ անձնանունների մեջ գործածվում է «բարձր, փառաբանված» նշանակություններով: Մ. Ժինյուի գրքում բերված են այս բաղադրիչով կազմված 37 միջին իրանական շրջանի անձնանուններ, օր.՝ *Burz*, *Burz-dād*, *Burz-Ādur-Mihrdād* ևլն,³ որտեղ հեղինակը նշված բաղադրիչը թարգմանում է «փառաբանված»: Սակայն Ստ. Ջիմները միջին իրանական անձնանունների կազմության մեթոդաբանական խնդիրներին նվիրված իր հոդվածում նշում է, որ Մ. Բոյսը այս միավորը համարում է *Apam Napāt*-ի համար հատկանիշ, որն Ավեստայում անվանվում էր հաճախ *bərəzantəm ahurəm* ձևով և Մակքենզիի թարգմանությամբ՝ «հողագործության աստված»: Այստեղից բխում է, որ վերոբերյալ բառույթը պարունակող անձնանունները կարող էին վերաբերվել որևէ *Աստվածության*: Դա հատկապես հնարավոր է այնպիսի անունների առկայությամբ, ինչպիսիք են՝ *Burz-dād* «տրված, ստեղծված Բուրզի կողմից», կամ՝ *Burz-veh* «Բուրզի լավագույն մասը կրող» ևլն⁴: Անձնանուններում քննարկվող *barz* բառույթի նշված նշանակությունը, թերևս հնարավոր է, արտացոլվել է նաև տեղանուններում, և այս տեղանվանահիմքը բնականուններում ոչ միայն ֆիզիկաաշխարհագրական տվյալներին է բնորոշիչ, այլ կարող է իմաստային կապ ունենալ պաշտամունքային դաշտի հետ, այսինքն՝ «*Աստծո կողմից շնորհված, աստվածային տեղ*» նշանակություններով:

³ Gignoux P., Noms propres Sassanides en moyen-perse Épigraphique, Wien, 1986, pp. 60-65, §226-252.

⁴ Zimmer St., "L'interprétation des noms propres moyen-iraniens questions de method", *Medioiranica*, eds. W. Skalmowski and A. Van Tongerloo, Peeters Press, Louvain, 1993, pp. 201-202.

Դաշտային աշխատանքների ընթացքում հավաքագրված նյութի սահմաններում Իսֆահան նահանգում արձանագրել ենք *barz* տեղանվանահիմքով հետևյալ բնականունները.

Barz գյուղը գտնվում է Իսֆահան նահանգի Նաթանգ շահրեստանի Կենտրոնական շրջանի Բարգ-Ռուդ դեհեստանում: Տեղանունն ունի «բարձրադիր, կամ լեռնային բնակավայր» նշանակությունը: Գյուղանվան ծագման երկու հավանական տեսակետ կարող է լինել, ըստ ամենայնի, այն վերականգնվում է **Barze* ձևով < **barza-ka-* նախածինից -*ka* վերջածանցով, որը հետագայում դարձել է -*e*, այնուհետև՝ ընկել է, կամ տեղանվան առաջացումը պետք է կապել **Barz-Rūd** գետանվան հետ, որի արմատը տեղակայված է այս գյուղը: Վերջին տեսակետը հնարավոր է դառնում տեղանվանագիտության մեջ ընդունված գետանուններից տեղանունների առաջացման հաստատված կարծիքի հիման վրա⁵: Ընդ որում, այս գետանունը իր արտացոլումն է գտել **Barz-Rūd** դեհեստանի անվան մեջ, որի կազմում էլ վարչականորեն գտնվում է **Barz** գյուղը: **Barz-Rūd** անունն ունի «բարձր, այսինքն՝ լեռնային, գետ» նշանակությունը, որի երկրորդ բաղադրիչը -*rūd* «գետ» նշանակությամբ հանգում է **hrau-* (հնդեվր. *(*s*)*reu-*) «հոսել» արմատին, հմմտ.՝ ժ.պ. *rūd* «գետ»⁶: Նշենք, որ նույն կառուցվածքային և իմաստային մանրակաղապարով գետանուն է ՀՀ-ի *Բարձրաջուր* գետը, որը Փամբակ գետի աջ վտակն է⁷:

⁵ Ասատրյան Ս., Իրանականասյան տարածաշրջանի անվանագիտության տեսության շուրջ, Իրան-նամե, 42-43, Երևան, 2011, էջ 45-46:

⁶ Իրանական գետանուններում «գետ» հասկացության համար գործածվող հիմնական բառապաշարի մասին տե՛ս Կիրակոսյան Հ., «Գետ» հասկացության ենթաշերտային անվանումները Հարավ-կասպյան տարածաշրջանում, Իրան-նամե, 44-45, Երևան, 2012-13թթ., էջ 132:

⁷ ՀնձՇՏՖ I՝ (Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարան, I, հեղ. Թ. Խ. Հակոբյան, Ստ. Տ. Մելիք-Բախշյան, Հ. Խ. Բարսեղյան, Երևան, 1986) էջ 630:

Barz միավորով է կազմված Իսֆահան նահանգի Քաշան շահրեստանի շրջաններից մեկի անունը՝ **Barzak**. այն *-ak* վերջածանցով կազմություն է, որն այստեղ կատարում է տեղանվանակերտ գործառույթ՝ ապահովելով «տեղ, բնակավայր» նշանակությունը: Ըստ այդմ, դեհեստանի անունը մեկնաբանվում է «բարձրադիր, կամ՝ լեռնային վայր»: Իսկ Սամիրամ շահրեստանի գյուղանուններից մեկում **Barzak** բաղադրիչը կազմության մեջ է մտել **Deh** «գյուղ» < հին պրսկ. *dahyu- «երկիր»⁸, միավորի հետ՝ **Barzak Deh**, որը կազմությամբ բարդ անուն է: Այս բնականունը, ըստ ամենայնի, անձնանունից կազմված ձև է և նշանակում է «Բարզակի գյուղ», իսկ անձնանվան հիմքում քննարկող *barz-* միավորն է, որն, այս դեպքում, հաստատապես, նույնանում է անձնանուններում վերոբերյալ *Burz* աստվածության վկայության հետ:

Քաշան շահրեստանի Նիյասար շրջանի Քուհդաշտ դեհեստանում է գտնվում **Barzābād** գյուղը, որը նույնպես ունի «բարձրադիր, կամ՝ լեռնային գյուղ» նշանակությունը: Կազմված է *-ābād* տեղանվանակերտ ածանցով, որը նշանակում է «բնակավայր, շեն, ավան», հմմտ.՝ ՀՀ-ում՝ *Բարձրաշեն*, *Բարձրավան* ևլն⁹: Նույնանուն մեկ գյուղ էլ գտնվում է Իսֆահանի Իսֆահան շահրեստանի Քուհփայե շրջանի Թուդաշաք դեհեստանում:

Իսֆահանի նահանգի Նային շահրեստանի Քուհեստան դեհեստանի բնակավայրերից է **Barzōna**-ն: Այս գյուղը գտնվում է բարձրադիր վայրում և շրջապատված է անտառներով: Տեղանվան հիմքակազմիչ բաղադրիչը անկասկած *Barz* «բարձր» միավորն է, իսկ *-ōna* բաղադրիչն, անկասկած, ունի տեղանվանակերտ ածանցի նշանակություն՝ տեղական բնույթի և արտասանությամբ, հմմտ.՝ *Abyāne* տեղական արտասանությամբ՝ *əvyōna*, կամ *Bīdhend` Vīyōna* ևլն: Սյուս

⁸ Kent R. G., *Old Persian*, New Haven, 1953, p. 190.

⁹ ՀնձՇՏԲ, նույն տեղում:

տեղանվան մեջ՝ Քաշանի դեհեստաններից, *barz* «բարձր» բառույթը կազմության մեջ է մտել *-āvand* ցուցիչի հետ, որը ապահովել է «տեղ, վայր» նշանակությունը՝ **Barzāvand**: Այս տեղանվանակերտ ցուցիչը հանգում է հին իր. *waiti- նախաձևին:

barz բառույթի վերոնշված պաշտամունքային լիցք ունենալու հավանականությունը տեղանուններում թերևս կիրարկելի է բերված տեղանունների համար, որպես *Աստծո կողմից տրված, օրհնված վայրեր*: Ըստ ժողովրդական ընկալման, որը ես արձանագրեցի իմ դաշտային ուսումնասիրությունների ընթացքում, բոլոր այս վայրերը բարձ դիրք ունենալու պատճառով ավելի մոտ են Աստծուն և կրում են պաշտամունքային լիցք:

**BARZ TOPONYM BASIS' ORIGIN AND SEMANTIC ANALYSIS
(ON THE BASIS OF TOPONYMIC MATERIAL FROM ISFAHAN
PROVINCE, IRAN)
Elahe Taghvaei
(summary)**

In the system of Iranian toponymy during several periods of historical development some limited basis of toponyms have been formed, i.e. word forms, which shape toponyms by adding suffixes or prefixes. These toponym bases are distinguished by their antiquity and semantics.

This article examines *barz-* < **barza-* “high”, cf.: Av. *Bərəzant*, Pers. *boland*, toponym basis among the toponyms of Isfahan province in Iran, and as a result it will become possible to identify the origin and the semantics of this basis-constructive component.